

Gelişmekte Olan Ülkelerde Beslenme Probleminin Çözümünde Gelişmeler

N. Aynur ERTAŞ

Ege Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi — İZMİR

Tarımsal Üretimde Darboğaz

Az gelişmişliğin bir ölçüsü de bir ülkenin beslenme bakımından kendi kendine yeterli olmamasıdır. Ülkemiz henüz sanayileşmesini tamamlamamış bir ülke olarak az gelişmiş ülkeler kategorisine sokulurken diğer taraftan beslenme açısından, gıda maddeleri üretimi bakımından kendi kendine yeterli olan hatta önemli ölçüde bunları ihraç edebilen Dünyada şanslı sayılabilecek on ülkeden biri olma niteliğine de sahiptir.

İlk tarım sayımının yapıldığı 1927 yılından bugüne kadar nüfusumuz beş misli artarken tahıl üretimimiz 25 misli, hayvan sayımız 6 misli artmıştır. Dönümde 60 kilo olan tahıl verimi dönümde 1200 kiloya yükselmiştir. *)

Ancak gerekli tedbirler alınmadığı takdirde birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiyemizde de gıda üretiminde yeterlilik açısından da bir dar boğaza girmemiz kaçınılmaz olabilir. Bunun ilk işaretleri de yaşadığımız son iki yılda görülmeye başlanmıştır.

Türkiye gibi gıda maddeleri üretiminde kendi kendine yeterli olupta bu özelliğini kaybetmekte olan ülkelerde bunun nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz :

1 — Tarım kesimine yapılan devlet subvansiyonlarının azaltılıp, bunun sanayi kesimine aktarılması, tarım kesiminde birim üretimi daha pahalı yaptığından, üretim olumsuz olarak etkilenmektedir. Örneğin ineğe küspé yedirip 40 litre süt alacak yerde, köylü maliyeti düşük saman yedirip 5 litre süt almayı tercih etmektedir.

*) İstatistik bilgileri Devlet İstatistik Enstitüsünün şu yayımlarından çıkarılmıştır :

- Tarımsal Yapı ve Üretim (1973 - 75) Başbakanlık Devlet İstatistik Ens.
- Türkiye İstatistik Yılığ 1977 Başbakanlık Devlet İstatistik Ens.
- 1927 Tarım Sayımı, Devlet İstatistik Ens.
- Tarımsal Yapı ve Üretim, Devlet İst. Ens.

2 — Hızlı sanayileşme kırsal kesimindeki iş gücünü şehirlere, sanayi kesimine çekmekte, bu da tarımsal üretimin azalmasına neden olmaktadır. Ancak ileri sanayi ülkelerinde görülen nüfus duraklaması veya gerilemesi ülkemiz açısından henüz söz konusu olmadığından; 1965 - 1975 yılları arasındaki Almanya'ya olan, olağan dışı iş göçü dışında, ülkemizdeki aşırı nüfus artışı sebebiyle, tarım kesiminden sanayi kesimine iş gücü akımı, tarımsal üretimi olumsuz etkilememiştir. Amma ilerki yıllarda tarımsal üretimimize olumsuz katkısı olabileceği düşünülüp tedbir alınmalıdır.

3 — Sanayi alanlarının, şehirlerin genişlemesi, sanayinin yarattığı çevre kirlenmesi tarım alanlarının azalmasına sebep olmaktadır. İzmir çevresinde hepimizin bildiği Bornova, Balçova ovalarının şehirleşme ve sanayiye feda edilmesi, en verimli ovalarımızdan Menemen ovasını aynı akıbeti beklediği düşünülecek olursak; Türk Tarımı için en büyük tehlikenin, sanayi ve şehirleşme alanlarının plansız programsız tarım sahaları aleyhine gelişmesi olduğu söylenebilir. Tarım arazileri üzerinde sanayi tesislerinin kurulmasının yasaklanması buraların şehir imar planları dışında tutulması hususunda ulusal bir tarım kanununa çok acil ihtiyaç bulunmaktadır. İleri sanayi ülkeleri böyle bir kanuni düzenlemeyi yıllar önce yapmışlardır.

4 — Dış borçlar, dış alımlar, başta petrol ürünleri ithalatının doğurduğu olağanüstü döviz ihtiyacı gelişmekte olan ülkeleri zaten kendine yetmeyen veya ancak yeterli olan gıda maddeleri ürünlerini dışa ihraç etmeye zorlamakta ve bu da, bu ülkelerde gıda maddelerinde aşırı fiyat artışına ve eksik beslenmeye neden olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin gıda maddeleri ithalatı her sene artmaktadır. Bunun da sebebi şüphesiz tarımsal üretimlerinin nüfus artışının gerisinde kalmasıdır. Eğer bir ülkede veya Dünyanın bir bölgesinde karşılaşılabilecek

akut bir kıtlığa karşı elimizde rezerv bir gıda stoku hazır bulunduramaz isek, kitlesel ölümler halinde, bunun gelecek dünya kuşaklarına karşı baş suçlusunu ileri sanayi ülkeleri olacaktır. Ayrıca uluslar arası bir örgütün elinde böyle bir yardım stokunun bulunması, dünya gıda maddeleri pazarındaki spekülasyon artışları da önleyebilir.

1973 - 1975 yıllarındaki gelişmeler devamlı dış ticaret açığı veren ülkeleri dünya gıda pazarlarının en büyük problemi haline getirmiştir. Bu ülkelerin enerji harcamalarına ayırdıkları döviz 10 milyar dolardan 20 milyar dolara, gıda tüketimlerini kısıtladıkları halde gıda maddeleri ithalatına ayırdıkları döviz 4 milyar dolardan 11 milyar dolara tırmanmıştır.

Dünya Gıda Konferansının Önerileri

1974 yılında FAO tarafından Hollanda'da düzenlenen Dünya Gıda Konferansında, muhtemel olumsuz gelişmeleri önlemek amacıyla, dünya gıda tüketiminin en az % 17 - 18 kadarı yedek gıda stoku olarak, her ülkenin kendi kontrolünde ve 500.000 tonluk bir gıda rezerv stokunun da uluslar arası bir örgütün kontrolünde kitlesel açlık felaketlerine karşı hazır tutulması kararlaştırıldı. Bundan başka Konferansta ülkelerin tarım ürünleri üretimindeki durumlarını, tarım ürünleri piyasasındaki dalgalanmaları takip, ortaya çıkabilecek kitlesel beslenme problemlerini zamanında teşhis ve karşı tedbirleri alabilmek için bir uluslar arası haberleşme örgütünün kurulmasına da karar verilmiştir.

Dünya Gıda Teşkilatının, 500.000 tonluk bir gıda rezerv stokunun uluslar arası örgüt kontrolünde, muhtemel krizlere karşı hazır tutulması kararı, henüz gerçekleşebilmiş değildir. Her ülkenin belli bir rezerv gıda stokunu elinde hazır bulundurması hususu 1979 yılında Dünya Buğday Konferansında tekrar ele alınıp, görüşülmüşse de, somut bir sonuca varılamamıştır. Her iki öneride bugün aktualitesini korumaktadır. Bugün gıda maddeleri üreticisi ülkelerin elinde büyük gıda stokları birikmişse de, bu Dünya Gıda Konferansında çizilen dünya gıda politikasının bir icabı olarak değil, Amerika ve Kanada gibi gıda üreticisi ve ihracatçı ülkelerin kendi iradeleri dışında

oluşturmuştur. Bu ülkeler istemeyerekte olsa Dünya Yedek Gıda Stoku deposu fonksiyonunu görmektedir.

Dünya çapında bir haberleşme ve kıtlık erken uyarı sisteminin kurulması ise Sovyetler Birliği ile Çin Halk Cumhuriyetinin birlikte çalışmayı reddetmeleri nedeniyle gerçekleşememiştir.

Dünya Gıda Konferansında gıda maddeleri pazarlarındaki fiyat hareketlerine ilişkin olarak yapılan bir teklif de anılmaya değer. Buna göre bir uluslar arası para fonu oluşturularak, petrol ödemelerindeki kolaylıklar gibi gıda maddeleri ithalatında da, kredi kolaylıkları sağlanması önerilmiştir. Bu kredi kolaylıkları bir ölçüde kurulması düşünülen Dünya Yedek Gıda Stokunun alternatifi olarak görülmüştür.

Az gelişmiş ülkelerin gıda açığını kapamak için ileri sanayi ülkelerinin yaptığı gıda yardımları büyük önem kazanmaktadır. Yalnız akut kıtlık felaketleri dışında, yapılacak aşırı gıda yardımları az gelişmiş ülkelerdeki gıda maddeleri fiyatını kırıcı etkisi olur ve bunda iç üretimin azalmasına neden olması mümkündür. Yapılacak gıda yardımlarında ülkelerin iç pazarlarındaki gıda fiyat dengesinin bozulmamasına dikkat edilmelidir. Bu vesileyle şunu belirtelim ki az gelişmiş ülkelere yapılan gıda yardımı maalesef bugün 1960 yılında yapılanın yarısına inmiştir.

Az gelişmiş ülkelerin istekleri ile sanayileşmiş ülkelerin sağlamak istedikleri ödeme kolaylıkları arasında, bir uyuma olarak, Dünya Gıda Konferansında 10 milyon tonluk bir kredili tahıl satışı hedefi tespit edilmiştir. Fakat bu vakte kadar bu hedefe ulaşılmış değildir.

Eksik beslenmenin az gelişmiş ülkelerde bugünkü ulaştığı boyut, bu ülkelere gıda yardımının kapsamını alışlagelmiş ölçülerin üzerine taşımıştır. Yardımın amacına ulaşabilmesi için bunun gerçekten kitlesel açlık krizi içinde olan ülkelere kanalize edilmesi ve bu ülkelere yapılan diğer yardımların kısılmaması lazımdır. Fakat geçmişteki tecrübeler bunun gerçekleşeceği hususunda bize cesaret vermiyor.

Gıda yardımının tahıl ithalatındaki seviyesinde kalacağı varsayılırsa, Dünya Gıda Teşkilatının görüşüne göre, 1980 yılından sonra az gelişmiş ülkelere yapılacak gıda yardımı gereksinimi 13 milyon ton civarında olacaktır. Bunun anlamı dünyada 300 milyondan fazla insanın açlıkla karşı karşıya kalması veya en azından eksik beslenme içinde olması demektir. Az gelişmiş ülkelerin gıda maddeleri açığını 1/5 oranında azaltmak için, yapılması gerekli gıda yardımının 20 milyon tona yükselmesi gerektiği hesaplanmaktadır.

Toprak ve Tarım Reformu ve Gelişmiş Ülkelerden Beklenen Fedakarlıklar

Az gelişmiş ülkelerde gıda açığını kapamak için kesin çözüm, bu ülkelerin, gıda maddeleri üretimini arttırmaktan geçer. Ancak eksik beslenmeden muzdarip bu ülkelerde, halkın satın alma gücünü yükseltmeden, sadece gıda üretimini arttırmak, problemi tek başına çözümlenici değildir. Gıda açığı olan az gelişmiş ülkelerin çoğunda halkın % 70'i kırsal alanlarda yaşar ve satın alma gücü çok düşüktür. Şehirlerde yaşayan halk için ise ikili bir strateji izlenmelidir : Pazara arz edilen gıda maddeleri miktarı arttırılmalı ve halkın satın alma gücü yükseltilmelidir.

Kırsal kesimlerde gıda maddeleri açığının, eksik beslenmenin, en önemli diğer bir nedeni de halkın üretim kaynaklarının (toprak, tarım araç gereci ve diğer tarım girdileri) sınırlı olmasıdır. Bu güçlüğün bir **toprak reformu** ile ortadan kaldırılabileceği söylenmektedir. Latin Amerika Ülkeleri gibi geniş tarım alanlarına sahip nüfusu az ülkelerde bu çözüm, problemi çözücü bir tedbir olarak düşünülmektedir. Bu ülkelerde, toprak reformu ile tarımla uğraşan aileleri, ülkede yeterli gıda maddeleri üretimini sağlayacak şekilde, ülke düzeyine yayarak, işlenmemiş toprağın kalmamasının sağlanması önerilmektedir. Toprak reformuna karşı yapılan en büyük eleştiri; toprak mülkiyetinin eşit dağılımı ve parçalanması nedeniyle, pazar için yapılan üretimin azalması tehlikesidir. Eğer toprak reformunu destekleyici yan tedbirler alınmışsa, bu endişeler ortadan kaldırılabilir. Her şeyden önce toprak reformu ile bir kalıcı, güvenilir özel toprak mülkiyeti düzeni tesis

edilmeli, tarıma hizmet (tarım hammaddeleri, zirai ilaçlar, tarım aletleri) sunan devlet ve özel sektör kurumları ülke düzeyinde yaygınlaştırılmalı, toprak reformuna bağlı olarak kurulacak üretici kooperatifleri, kredi kooperatifleri, pazarlama kooperatifleri devletçe kontrol edilip desteklenmelidir. Bir çok ülkede yapılan toprak reformu, bu tedbirlerle desteklenmediğinden, başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ülkemizde birkaç defa teşebbüs edilip gerçekleşmeden kalan toprak reformu girişimi olmuştur. Ancak ülkemizin devletçe kurulup, ülke düzeyinde yaygınlaştırılan tarıma hizmet sunan devlet örgütleri, ve devletçe desteklenen büyük tarım kredi ve satınalma (pazarlama) kooperatifleri ile, diğer gelişmekte olan ülkelerin çok ilerisinde olduğu söylenebilir.

Tarıma elverişli toprağı az, nüfusu fazla olan Güney ve Güneydoğu Asya ülkelerinde işe toprak reformu yapma imkanı çok sınırlıdır. Bu ülkeler de gıda maddeleri açığının ancak; toprak veriminin arttırılması, topraktan yararlanma imkanının artırılmasıyla kapatılması mümkündür. Dolayısıyla bu ülkelerde toprak reformunun tarım reformuna dönüştürülmesi gerekir. Yalnız birim üretimi arttırmak için; kullanılacak yüksek tarım tekniğinin, fakir halk yığınlarının tarımsal üretimden tasfiyesine neden olmamalıdır. Hukuk düzeninde yapılacak değişikliklerle, topraksız köylü ailelerinin ortaklık, kiracılık veya işçilik statülerinin, devamlı bir hukuki ilişkiye dönüştürülmesi; yani toprak malikinin bunlarla olan ortaklık, kiracılık veya hizmet sözleşmelerini istediği zaman fesh edemeyeceği bir hukuki düzenleme yapılması gerekir.

Tarımsal üretimi arttırıcı maddelerin (gübre, ilaç, makina) geniş üretici halk yığınlarının temini kolaylaştırılmaz ise, özellikle bunları sadece, büyük ziraat işletmeleri temin edebilecek durumda ise, üretimi arttırmak için yapılacak hamlelerin hedefine varması mümkün değildir. Tarım işletmelerinin çoğunluğu küçük işletme şeklindedir. Eğer bunlarında pazar için üretim yapmasını istiyorsak; bunlara da büyük tarım işletmelerinin sahip olabileceği araç ve hammadde imkanlarının yaratılması gerekir. Aynı şeyleri, tarım kesimine sağlanan kredi olanakları içinde söyleyebiliriz. Eğer git-

tikçe artan şehir nüfusunun beslenmesini, büyük tarım işletmelerinin tekeline bırakmak istemiyorsak; küçük çiftçi dediğimiz ve üretici kesiminin çoğunluğunu teşkil eden tarım işletmelerini, büyük işletmelerin sahip olabileceği araç ve kredi olanaklarına sahip olmasını sağlamalıyız. Ancak küçük işletmelere, aşırı bir şekilde devlet desteği sağlamak, büyük işletmelerin dengesini bozabilir; bunda tarım üretimine olumsuz etkisi kaçınılmazdır. Bu dengenin korunmasına da dikkat etmelidir.

Bir ülkedeki tarım kapasitesinden tam olarak yararlanabilmenin bir koşulu'da; üretimi tahrik edici bir fiyat politikasının izlenmesidir. Dünya Gıda Teşkilatının yaptığı araştırmaya göre; az gelişmiş ülkelerdeki, yetersiz tarımsal gelişmenin son 30 yıldaki en önemli bir sebebi, hızlı bir endüstrileşmeyi sağlamak için tarım ürünleri fiyatlarının suni bir şekilde düşük tutulmasıdır.

Bu yanlış politika tarım sektörüne sermaye akımını azaltmış, dolayısıyla tarımsal üretimi olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Sonuçta bu yalnız tarımda değil, ekonomide genel olarak gelişmeyi engelleyici bir faktör oluşturmuştur. Üretimi engelleyici, güçleştirici diğer politik nedenler; tarım ürünlerini mecburen devlet kuruluşlarına satma zorunluluğu, tarım ürünlerinde ihracat yasak ve sınırlamaları, aşırı toprak, tarım vergisi ve nihayet ülke içi eşya nakliyatına devletçe konan sınırlamalardır.

Özellikle fiyatları üretimi engelleyecek şekilde düşük tutmak, uzun vadede korunmak istenen şehirdeki tüketicinin aleyhine olmaktadır. Çünkü üretim düşüklüğü nedeniyle pazara arz edilen ürünlerin azalması, kaçınılmaz bir biçimde fiyatlarda arzulanmayan tırmanışlara yol açar. Eğer bu artış devletin fiyat kontrolü ile, sunni bir şekilde engellenmeye çalışılırsa, karaborsa yaratılmış olur.

Az gelişmiş ülkelerde eksik beslenme kriz teşkil edecek boyutlara ulaşırken, eksik beslenenlerin yarısının kırsal kesimlerde yaşadığı görülmektedir. Eğer plansız şehirleşme devam ederse, bu tablo daha da dramatikleşecektir. Büyük şehirlerin gecekondu semtlerinde yaşayan, çoğunluğu işsiz olan halk yığınlarının, ekonomik üretim dolaşımına integrasyonu ve bunların kendi ihtiyaçlarını karşılayacak gelir sevi-

yelerine ulaşması, ekonomik gelişme politikasının en güç görevidir. Şehirlerdeki çeşitli sosyal yardım ve düşük gıda maddeleri fiyatları ile eksik beslenme ile mücadele stratejisi, kırsal kesimde geçimini sağlayamayan, sayısı gittikçe artan nüfusun kurtuluşu, şehirlere göçte aramaya başlamasına yol açar. Bu sebeple sanayi kesiminde tek istihdam imkanları yaratmadan, köyden şehire göçte yol açabilecek sosyal politikalarından kaçınılmalıdır. Aksi takdirde, ortaya çıkabilecek sosyal problemleri anlatmak bu yazımızın boyutlarını aşmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin bu çıkmaza düşmelerini önlemek için sanayileşmede emeği yoğun yatırımlara ağırlık vermeleri, tarımda büyük işsizler ordusu yaratabilecek aşırı makinalaşmadan kaçınmaları salık verilmektedir.

Sonuç Olarak

Az gelişmiş ülkelerin gıda sorunlarının çözümü; sanayileşmiş ülkelerin fedakarlık ve katkılarıyla mümkündür. Sanayileşmiş ülkelerin bu yardımları her türlü ideolojik ayrım ve mücadelelerin dışında olmalıdır. Bu sebeple; bir ülkeye yapılan tarımsal yardımların, tarım ürünleri satışının, bir takım ideolojik düşüncelerle engellenmesi, bir ülkedeki insanların kitlesel açlığa mahkum edilmesinin, her türlü dini inanca ters düştüğü gibi, tüm ülkelerde geçerli olabilecek üniversal bir ahlak anlayışına da ters düşeceği inancındayım.

Az gelişmiş ülkeler gıda maddeleri bakımından kendi kendine yeterli hale gelmek istiyorlarsa; üretim yapılarında kurumsal değişiklikler yapmalıdırlar. Sefalet ve açlık içinde bulunan dünya halk kitleleri, üretken ve kendi temel ihtiyaçlarını karşılayacak bir gelir düzeyine ulaştırılmalıdır. Tarımsal üretim artırılabilir, eğer halkın alım gücü yükseltilemezse, kitlelerin açlık problemlerine çare bulunamaz. Alınacak ekonomik tedbirlerin halkın kaldırılabilmesi nitelikte olması, sanayileşmenin tarım alanlarının küçülmesine ve tarımsal üretimin azalmasına yol açması, mutlak suretle önlenmelidir.

Kitlesel beslenme yalnız bir sağlık problemi olarak görülmemelidir. İyi beslenmenin toplumun her alanındaki kültürel ve sosyal gelişmesiyle de çok yakın ilgisi vardır. Sağlam

kafa, sağlam vücutta olur öz deyişi bunu anlatmak için söylenmiştir.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Lebensmitteldefizit von Entwicklungsländern kann nur durch die Beihilfe der Industrieländern gedeckt werden. Die finanzielle und technische Hilfe der Industrieländern darf auf keinen Fall von der ideologischen und politischen Weltanschaulichkeiten anhängig gemacht werden. Aus diesem Gründen ist eine Stellungnahme eines Industrielandes, dass es seine technische Agrarhilfe und sogar Verkäufe der Lebensmittel von den ideologischen und politischen Voraussetzungen abhängen will und dadurch die Volksmassen zu verhungern verurteilt, verstößt gegen alle religiösen Gedanken und die moralischen Auffassungen, die überall in allen Ländern gelten.

Wenn die Entwicklungsländer tatsächlich wollen, ihren Ernährungsproblem zu lösen, müssen sie strukturellen Änderungen bei ihren Produktionsmethoden vornehmen. Die Volksmassen, die unter Hunger leiden, sollen noch mehr Produktionsfähig und ihre Lebensstandard derart erhöht werden, die ihre Eigenbedarf selbst decken zu können. Nur durch die Steigerung von Agrarprodukten ohne Erhöhung der Kaufkraft der Volksmassen kann Hungerproblem nicht gelöst werden. Die wirtschaftlichen Massnahmen sollen für Volksmassen ertragsbar sein und darf nicht zu Verschmälerung von Agrargebieten führen.

Endlich ist es nicht vergessen werden, dass das kollektive Ernährungsproblem nicht nur als körperliche Gesundheitsproblem angesehen werden, vielmehr hat es ganz enge Beziehung zur kulturellen und sozialen Entwicklung eines Landes.

KAYNAKLAR

AKDOĞAN F. : Planlı Dönemde Gıda Sanayinin Durumu ve Anap problemleri Türkiye II. Gıda Kongresi, 1980 Ankara sh. 77.

ALPAR C. : Gıda Sanayi, Az Gelişmiş Ülkeler ve Çok Uluslu Şirketler, Gıda Dergisi 3. Gıda Semineri için Özel Sayı 1979 sh. 22.

BORANCILI S. : Gıda Sanayinde Temel Sorunlar ve Çözüm Yolları, Gıda Sergisi 1982 Sayı 3.

GÜRARDA - ELGİN : Gıda Üretiminin Artırılması ve Dış Satım Olanaklarının İrdelenmesi, Türkiye II. Gıda Kongresi sh. 41. 1980 Ankara.

HALKMAN K. : Gıda Üretiminin Artırılması ve Dış Satım Olanaklarının İrdelenmesi, Türkiye II. Gıda Kongresi, sh. 21. 1980 Ankara.

KÖKSAL O. : Dünyada Gıda Üretim - Tüketim İlişkisi ve Geleceği Türkiye II. Gıda Kongresi sh. 63. Ankara 1980.

TÜZÜN T. : 1. Planlı Dönemde Gıda Üretiminin Yönlendirilmesi Gıda Dergisi, 3. Gıda Semineri Özel Sayısı 1969 sh. 26.

URFF v. W. : Ansatzpunkte zur Verbesserung der Ernährungssituation in der Dritten Welt, Universitas August 1982 sh. 843.

YİĞİT V. : Türkiye Gıda Politikası Nasıl Olmalıdır? Gıda Dergisi 1980 sayı 4.